

characterized. It is proved that the four-component model contains the least contradictions in the structure of the interaction of indicators of life's aspirations, sensory-life orientations, personal efficiency and viability.

Key words: *personality model, time orientation, life aspirations, acceptance of risk*

Семснєня О.І. – аспірант кафедри загальної психології та психології розвитку особистості Одеський національний університет імені І.І. Мечникова.

УДК 159.9

Склярук А. В.

СОЦІАЛІЗУВАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ СІМ'Ї

У статті розглядається сімейна соціалізація з точки зору готовності сім'ї виконувати цю функцію. Проведено аналіз досліджень і публікацій про сімейної соціалізації. Аналізуються соціалізувальні можливості сучасної сім'ї. Представлені дані соціально-психологічного дослідження ціннісних орієнтацій молоді Запорізької області. Виявлено, що цінність мати сім'ю має велику перевагу над дитородними цінностями. Тобто певні функції сім'ї, що мають велике соціальне значення (репродуктивна функція і виховна) поступаються місцем іншим функціям (господарсько-побутової, економічної, емоційної, сексуальної і іншим). Говориться про необхідність пошуку оптимальних форм підтримки сім'ї, адекватних сучасним реаліям і пріоритетам соціальної політики.

Ключові слова: *сімейна соціалізація, соціальні інститути, сім'я, функції сім'ї, ресурси сім'ї.*

Постановка проблеми. Як суб'єкт соціалізації сім'я виступає в ролі посередника між дітьми та соціальним оточенням. Знаючи своїх дітей, їх індивідуальні психологічні якості і, з іншого боку, маючи інформацію про нормативи, вимоги суспільства, батьки прагнуть адаптувати дітей до умов зовнішнього соціального середовища.

Але ж потреби сім'ї, пов'язані з вихованням та соціалізацією дітей, як правило, мають односторонній підхід до їх задоволення, обумовлений неузгодженістю дій різних інститутів соціуму, переважанням соціальних заходів підтримки сім'ї або окремих її членів, недооцінкою виховних можливостей інститутів соціуму.

Зміни в соціально – економічних, культурологічних, психолого-педагогічних умовах суспільства зачіпає різні сфери життєдіяльності сім'ї і позначається на виконанні сім'єю своїх функцій.

Загальні риси сучасних змін у функціонуванні інституту сім'ї – це індивідуалізація, прагнення незалежності, автономності, зменшення орієнтації на соціальне оточення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення із загальної теорії соціалізації одного з базових її напрямків - сімейної соціалізації в якості безпосереднього предмета дослідження відбулося в 60-і - 70-і роки. У цей період починають з'являтися наукові роботи, присвячені аналізу конкретних проблем сімейної соціалізації. Представники західних соціально-психологічних шкіл пропонують різні теоретичні підходи до розгляду окремих проблем загального процесу соціалізації дітей в сім'ї.

Так, моделювання виховної діяльності батьків розглядається засобами системно-функціонального аналізу в працях Т. Парсонса, К. Бродеріка, М. Корнуолла, Н. Гленна, М. Хоффмана, С. Шварца. Ряд вчених при дослідженні сімейної групи як взаємодіючої

системи застосували структурно-функціональний підхід: відносини «батько-дитина» (М. Ламб, Ф. Педерсен), відносини «мати-дитина» (Дж. Ріббенс, М. Левіс, М. Ейнсворд, Б. Роллінс, Д. Томас). В дослідженнях сім'ї як малої групи соціолог Р.Ф. Бейлс користується теорією групової взаємодії.

Представники біхевіоризму досліджують вплив соціального навчання на когнітивний розвиток дітей (А. Бандура, В. Уолтере, Г. Келлі та ін.), На формування їх статевої ідентифікації в родині (Дж. Елдер) і самооцінки (С. Куперсмит). Б. Скіннеру належить ідея «управління поведінкою», коли соціальне навчання дітей певним поведінковим актам проводиться через ефективне підкріплення.

Прихильники теорії символічного інтераціоналізму, основоположником якої визнаний Дж. Мід з його концепцією ролівої соціалізації, аналізують процес здійснення батьками функцій контролю, підтримки, прояви влади по відношенню до дітей (Р. Хілл, Дж. Роттер, Л. Маккобі, Д. Кук-Гамперц та ін.) Теоретики цього напрямку досліджують також вплив батьківської підтримки на розвиток соціальної компетентності дітей (Д. Баумрінд, Д. Мартін, Р. Берні та ін.) [2,3, 6-8].

Слід відзначити внесок у розробку сімейної соціалізації таких зарубіжних авторів як Н. Смелзер (становлення самооцінки дітей); К.М. Стокер, С.М. Макхоул (взаємини між дітьми в сім'ї); Б. Торн (гендерне виховання дітей); І. Фівац-Депьорзіч (взаємодія «батьки-діти»); К. Бродерік (системні теорії сімейної соціалізації) і ін. [5].

Особливу увагу до проблеми соціалізації дітей приділяв І.С. Кон, котрий випустив кілька монографій, присвячених цій проблемі [1]. У його роботах представлені філософські, соціологічні, соціально-психологічні, етнографічні та педагогічні аспекти проблеми. З точки зору І.С. Кона, обсяг поняття "соціалізація" дещо ширше, ніж поняття "виховання". Виховання передбачає насамперед систему спрямованих впливів, за допомогою яких індивіду намагаються прищепити якісь бажані риси і властивості, тоді як соціалізація включає також ненавмисні, спонтанні впливи, за допомогою яких індивід долучається до культури і стає повноправним членом відповідного суспільства.

Мета статті полягає в аналізі соціалізувальних можливостей сучасної сім'ї.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. В оптимальному варіанті взаємодія "дитина - сім'я - суспільство" має будуватися на наступних принципах. З урахуванням того, що сім'я є єдина соціальна спільність, батьки орієнтують дитину на колективні дії, кооперацію, взаємодопомога у сімейних відносинах. Водночас батьки направляють активність дітей поза домом на соціальні досягнення, на індивідуальні завоювання. Якщо в рамках родини вітається співпраця, то за її межами - розвиток індивідуальних успіхів (конкурентоспроможність, ініціатива, соціальна відповідальність, прагнення до досягнення поставленої мети тощо).

Індивідуальність дитини і родина - два конструкта, яких об'єднує взаємний інтерес, споріднена прихильність, залежність один від одного, проте в реальності їх відносини можуть носити суперечливий характер. Тому в процесі соціалізації дитини сім'я повинна виходити з розумного поєднання трьох важливих принципів:

- 1) дитина - індивідуальність, яка має свої потреби: фізіологічні та соціальні, які для досягнення успішної соціалізації необхідно задовольняти;
- 2) інші члени родини також мають свої потреби, реалізація яких дозволяє кожному її члену сприймати себе як індивідуальність, причому здійснення цих потреб зв'язується з задоволенням власним життям;
- 3) сім'я як цілісна система також має потреби, задоволення яких зміцнює сімейний колектив, створює умови для його успішного функціонування як єдиного організму.

Розумне балансування потреб кожної із зазначених сторін потрібно від батьків не лише в цілях збереження внутрішньосімейних зв'язків і ролей, але і для правильного освоєння дитиною нормативів спільного життя, для її успішної соціалізації.

За результатами соціально-психологічного дослідження «Ціннісні орієнтації молоді Запорізької області» в якому прийняло участь 909 осіб, 426 хлопців та мужчин та 483 дівчат та жінок віком 14-35 лет, сьогодні у молоді сформовані достатньо високі сімейні та дітородні орієнтири [4]. Для більшої третини молодих людей, сім'я та виховання дітей представляє найбільшу цінність у житті. А кожна друга молода людина асоціює «добре життя» з дружньою родиною та дітьми. Але не зважаючи на це, інститут сім'ї по відношенню до своїх соціальних функцій (виробництво системи соціальних цінностей, передача культурного спадку наступним поколінням, здійснення соціалізації молодого покоління та ін.) перебуває в досить напруженому стані. Про це свідчить велика кількість проблемних родин, сімей які перебувають в складних життєвих обставинах, неблагополучних сімей, сімей, де трапляється насилля, та інших які не можуть адаптуватися до реалій сьогодення, не розуміють, не приймають та не передають наступним поколінням соціальні цінності та орієнтири, які дозволяють бути цій сім'є соціально успішною.

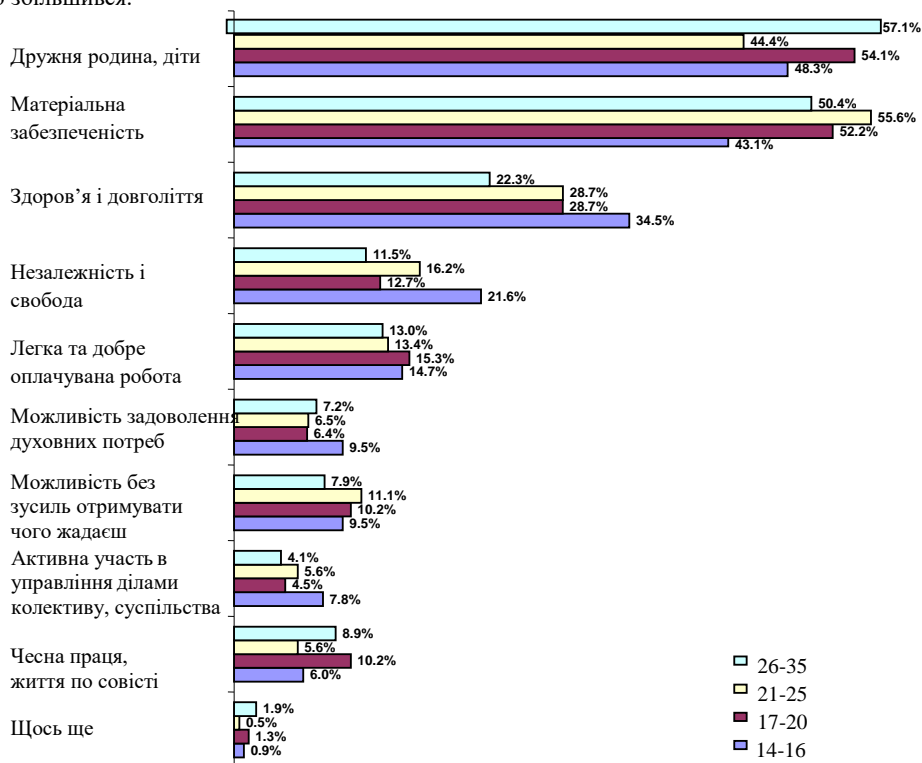
Тобто на сьогодні не існує загальноприйнятих та добре всім відомих соціальних орієнтирів та цінностей, за передачу яких наступним поколінням відповідала б сім'я. У Концепції державної сімейної політики, схваленій Постановою Верховної Ради України від 17. 09. 1999 р. № 1063 – 14, визначено, що в сучасних умовах зростає роль сім'ї у життєзабезпеченні та вихованні дітей, їх оздоровленні і лікуванні, отриманні освіти і спеціальності, але нічого не сказано про формування громадянської та національної свідомості, духовного прагнення реалізації можливостей у певній галузі діяльності на благо всієї держави, народу України.

Сім'я в умовах кризи стає чи не єдиною ланкою, здатною витримати психологічні й економічні, соціальні перевантаження, забезпечуючи при цьому етико-психологічну і духовну підтримку людині. Найважливішою функцією сім'ї в умовах боротьби за виживання є виховання дітей, акумуляція та захист гуманістичних, родинних цінностей.

Все це призводить до того що знижується значимість суспільства в житті окремої людини та зростає індивідуалізм, про що свідчать також результати дослідження стосовно ціннісних орієнтирів сучасної молоді.

Зростає покоління дітей, батьки яких наприкінці ХХ століття опинились, так би мовити, у двоякій ситуації: з одного боку, це покоління ще виховувалось на «старих» засадах; а з іншого – в доросле життя воно вступало за нових умов, які вимагали відмови від багато чого засвоєного раніше, ресоціалізації. Це покоління батьків які формулювали свої цінності в умовах тотальної інноватизації суспільства, трансформації соціальної системи та відсутності суспільно прийнятих ціннісних орієнтирів. Молоде покоління сьогодення успадковує, засвоює та трансформує цінності кризового суспільства, яке перебуває у стані постійного реформування. Відсутність державного замовлення на формування у молоді в рамках сім'ї громадянської та національної свідомості, соціальної відповідальності, соціального визнання та соціальної компетентності приводить до того, що в ціннісних орієнтирах молоді сьогодні переважають особистісні пріоритети, сім'я, друзі, житлові умови, робота, власне здоров'я. Це важлива тенденція, що характеризує зміни ціннісних орієнтацій молоді, - відверта перевага індивідуалізму, акцент на особистісно-сімейних інтересах. Якщо раніше такі цінності, як «повага оточуючих», «хороші стосунки в колективі», «повага інших» посідали перші місця в ієрархії цієї вікової групи, то нині – зовсім інша ситуація. Високо цінується тільки те, що

безпосередньо пов'язане з індивідом, а не з колективом чи суспільством. Це свідчить, що значимість суспільства в житті окремої людини значно зменшилась, а індивідуалізм значно збільшився.

Діаграма 2. Структура ціннісних орієнтацій молоді Запорізької області в залежності від віку

Сьогоднішні молоді люди перебувають у двічі екстремальних умовах: зміни в соціально-економічному, суспільно-політичному складі супроводжуються кризою ідентичності та цінної свідомості. Молоді доводиться самій вирішувати, що цінніше – збагачення будь-якими засобами, чи набуття високої кваліфікації, що забезпечує можливість адаптуватися до бистроплинних змін, які відбуваються у державі.

Труднощі виконання сім'єю виховної та соціалізувальної функції значною мірою пов'язані зі зміною ціннісних орієнтирів, відсутністю, на рівні держави, загальних стратегій виховання дитини в сім'ї, недостатньою підготовкою молоді до материнства і батьківства.

У соціально-психологічному дослідженні [4], ціннісні орієнтири молоді вивчались за допомогою запитань: «Що на Вашу думку, для вас представляє найбільшу цінність у житті?», «Добре життя, це...?». (діаграма 1-4.).

Аналіз отриманих результатів дозволяє зробити наступні висновки. Самим цінним для молоді є здоров'я, причому воно однаково важливо як для юнаків (50,7%) так і для дівчат (51,4%). У м. Запоріжжі, як і в багатьох інших індустріальних центрах України

здоров'я важко досягти, тому воно має високий рівень цінності. Друге місце серед цінностей у жінок посідає сім'я та виховання дітей (39,8%), у чоловіків на другому місці така цінність сьогодні як вміння добре заробляти (41,1%). Сім'я та виховання дітей займає третє місце серед ціннісних орієнтирів хлопчиків та молодих чоловіків (30,1%). Що стосується жінок то для них майже однакове значення має можливість самовдосконалюватись (25,3%) та добре заробляти (25,9%). Тобто дівчата більш орієнтовані на сім'ю, а хлопці в більшій мірі ніж дівчата орієнтовані на матеріальні блага.

Отже на запитання: «Що на Вашу думку, для вас представляє найбільшу цінність у житті?», ми маємо наступний розподіл відповідей

Позитивним моментом у структурі ціннісних орієнтирів сучасної молоді можна вважати орієнтацію на саморозвиток. Понад 20% молоді вважають його важливим для себе. Негативним моментом можна також вважати те, що чесна праця (7,9%) і повага оточуючих (7,4%) відтісна у кінець списку.

Деяко відрізняються ціннісні орієнтири сільських і міських мешканців. Для перших здоров'я більш цінне (63%), ніж для других (53%).

Цікаві також вікові відмінності в ціннісних орієнтаціях молоді (Діаграма 2).

Для наймолодших (14-16 років) більше, ніж для інших, важливі свобода, творчість і, як не дивно здоров'я. Для 26-35 літніх юнаків та дівчат важливі здоров'я і сім'я, виховання дітей, а для 21-25 літньої молоді питання хорошого заробітку і спілкування з коханою людиною є більш актуальним, ніж для інших вікових груп

Спираючись на ціннісні орієнтири, молодь формує представлення про «добре життя», асоціює його з дружною родиною, дітьми (52,7%), матеріальним забезпеченням (51,4%) та здоров'ям (26,5%).

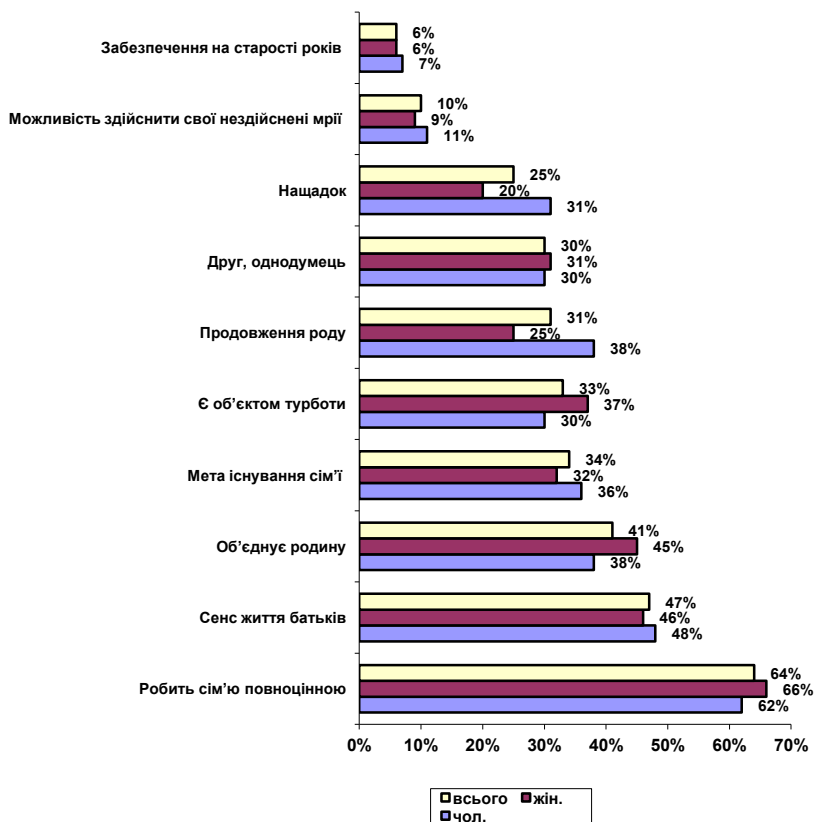

Діаграма 3. Структура життєвих цінностей молоді Запорозької області в залежності від пола

Але цікавим залишається той факт, що матеріальне забезпечення що асоціюється з добрим життям не є синонімом легкої, добре оплачуваної роботи (13,8%), та чесним трудом (8,1%). Тобто для молоді «добре життя» це матеріальне забезпечення, але не завжди труд та праця (Діаграма 3.).

Отже, для більшої третини молодих людей сім'я та виховання дітей представляє найбільшу цінність у житті. А кожна друга молода людина асоціює «добре життя» з дружньою родиною та дітьми.

Але ж якщо розглядати та аналізувати окремо цінність створення сім'ї та окремо дітородні орієнтири як базові цінності молоді сьогодення, то дуже помітно, що найважливіша цінність для молоді є сім'я, а дітородні цінності розглядаються як те що робить сім'ю повноцінною (64%), являє собою смисл життя батьків (47%) та з'єднує родину (41%). І лише 34% вважають, що діти це основний сенс сімейного життя (Діаграма 4).

Діаграма 4. Розподіл відповідей на запитання «Яку роль відіграє дитина у вашій родині?»

У молоді сьогодення цінність мати сім'ю має велику перевагу над дітородними цінностями. Тобто певні функції сім'ї, які мають велике соціальне значення

(репродуктивна функція та виховна) поступаються місцем іншим функціям (господарсько-побутовій, економічній, емоційній, сексуальній та іншим).

Сучасна молодь, яка виховувалась поколінням батьків, які процес виховання проходили разом з процесом ресоціалізації та адаптації в умовах кризи, має в уявленнях образ сім'ї, де виховна та репродуктивна функції займають далеко не перші місця. Але ж в уявленнях науковців, психологів, педагогів, демографів, соціальних працівників репродуктивна та виховна функції мають велике суспільне значення, характеризують стабільність інституту сім'ї, формують правильні засади образу сім'ї, відповідають за передачу культурного спадку наступним поколінням та виступають механізмом збереження, відтворення та забезпечення змін інших функцій сім'ї в конкретно-історичних умовах.

Висновки. На сьогодні збільшено вимоги до сім'ї як інституту виховання і соціалізації, активному суб'єкту своєї життєдіяльності та значно зменшено рівень готовності частини українських родин до самостійного і повноцінного виконання виховної та соціалізувальної функції, до змін, що відбуваються. Існує сформована точка зору, що найважливіша соціальна функція сім'ї - виховання підростаючого покоління, первинна соціалізація дитини, але не має ні однієї державної програми, яка б допомагала сім'ї зрозуміти - що таке сім'я з точки зору соціальних очікувань, які її функції по відношенню до суспільства, які її функції по відношенню до дітей. Існує недостатність уявлення про соціально-психологічні та педагогічні, потреби сучасної української сім'ї, стратегію і тактику її підтримки. Все це обумовлює необхідність пошуку оптимальних форм супроводу і підтримки сім'ї, як базового інституту соціалізації дитини, адекватних сучасним реаліям і пріоритетам державної соціальної політики.

Література

1. Кон И. С. Социологическая психология. — М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО«МОДЭК», 1999.—560 с.
2. Москаленко В.В. Соціальна психологія: Підручник. - Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
3. Першина Л.А. Вікова психологія, М.: изд. «Академічний проект», 2005р. – 255 с.
4. Склярук А.В. Сімейні та дітородні орієнтири сучасної молоді / А.В. Склярук // Теоретичні і практичні проблеми психології. – 2014. – № 3 (35). – С.287-296.
5. Смелзер Н. Социология. Пер. с англ./Науч.ред. издания В.А. Ядов. М., 1994. - 686 с.
6. Социология: Учебник для вузов. / В.Н. Лавриненко, Н.А. Нартов, О.А. Шабанова, Г.С. Лукашова; Под ред. В.Н. Лавриненко. м.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. - 407 с.
7. [Соціологія](#) [Підручник](#) для вузів / Г.В. Осипов, А.В. Кабища, М. Р. Тульчинський і др. - М.: Наука, 2005. – 374 с.
8. Циба В.Т. Системна соціальна психологія. Навч. посіб. - К.: Центр навчальної літератури, 2006. - 328 с.

Транслітерація

1. Кон Y. S. Sotsyolohycheskaia psykholohyia. — М.: Moskovskiy psykholoho-sotsyalnyy unytut; Voronezh: Yzdatelstvo NPO«MODЭК», 1999.—560 s.
2. Moskalenko V.V. Sotsialna psykholohiia: Pidruchnyk. - Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. – 624 s.

3. Pershyna L.A. Vikova psykholohiia, M.: yzd. «Akademichnyi proekt», 2005r. – 255 s.
4. Skliaruk A.V. Simeini ta ditorodni oriietryry suchasnoi molodi / A.V. Skliaruk // Teoretychni i praktychni problemy psykholohii. – 2014. – № 3 (35). – S.287-296.
5. Smelzer N. Sotsyolohyia. Per. s anhl./Nauch.red. yzdanyia V.A. Yadov. M., 1994. - 686 s.
6. Sotsyolohyia: Uchebnyk dlia vuzov. / V.N. Lavrynenko, N.A. Nartov, O.A. Shabanova, H.S. Lukashova; Pod red. V.N. Lavrynenko. m.: YuNYTY-DANA, 2000. - 407 s.
7. Sotsiolohiia Pidruchnyk dlia vuziv / H.V. Osypov, A.V. Kabyschcha, M. R. Tulchynskiy i dr. - M.: Nauka, 2005. – 374 s.
8. Tsyba V.T. Systemna sotsialna psykholohiia. Navch. posib. - K.: Tsentr navchalnoi literatury, 2006. - 328 s.

Sklyaruk A.V.

OPPORTUNITIES FOR FAMILY SOCIALIZATION

The article deals with family socialization in terms of family readiness to perform this function. The analysis of researches and publications about family socialization is carried out. The socialization possibilities of a modern family are analyzed. The data of socio-psychological research of value orientations of youth of Zaporizhzhya region are presented. It was found that the value of motherhood has a greater advantage over childbearing values. That is, certain functions of the family, having a large social significance (reproductive function and educational) give way to other functions (household, economic, emotional, sexual, etc.). Difficulties in implementing a family of educational and socialization functions are largely associated with a change in value orientations, the absence, at the state level, of general strategies for raising the child in the family, under-training young people for maternity and paternity. It is said about the need to find the best forms of family support that are adequate to the current realities and priorities of social policy.

It is noted that today the requirements for the family as an institution of education and socialization, an active subject of their life have been increased, and the level of readiness of a part of Ukrainian families to independent and full-fledged fulfillment of the educational and socialization functions, and to the changes that has been significantly reduced. The emphasis was placed on the lack of a state program that would help the family to successfully survive and develop, would answer the questions - what kind of family in terms of social expectations, its functions in relation to society, its functions in relation to children. The article raises the question of the lack of understanding of the socio-psychological and pedagogical needs of the modern Ukrainian family, the strategy and tactics of its support. All this determines the need to find the best forms of support and support of the family as the basic institution of socialization of the child, adequate to the current realities and priorities of the state social policy.

Key words: family socialization, social institutions, family, family functions, family resources.

Склярук Анастасія Володимирівна – кандидат психологічних наук, докторант Інституту соціальної та політичної психології АПН України, м. Київ.